

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 93 1972

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Informationsindustri AB, Uppsala 1973

Efter en tid av sjunkande ryktbarhet har Crabbe på sistone fått något av en renässans, och Östmans avhandling måste ses mot denna bakgrund: ett svenskt bidrag till en intensifierad, huvudsakligen engelskspråkig Crabbe-forskning, vars centrala problem är en litteraturhistorisk bestämning av den svårgripbara övergångsge-stalt Crabbe är med sina djupa rötter i klassicismen och sin litterära uppblomstring under det romantiska 1810-talet.

Östman söker genomgående teckna Crabbes författarskap som följsamt mot den litterära utvecklingen i stort och ser i hans litterära aktivitet en successiv och välberäknad anpassning till rådande smakkonjunkturen, där särskilt en lätt förskjutning till romantiska litteraturideal accentueras. Mest övertygande visar han att Crabbe också under uppehållsperioden höll sig à jour med vad som rörde sig på det litterära fältet och långtifrån stod isolerad från utvecklingen. Det nya litteraturklimat som växte fram vid sekelskiftet som en följd av en reaktion mot den franska revolutionen gynnade Crabbe och bådade för hans återkomst.

Trots att avhandlingen uppvisar en elementärt-formellt sett god akribi och tyder på en avsevärd beläsenhet, bl. a. omfattande ett antal svåråtkomliga, otryckta amerikanska dissertationer, måste det dock konstateras att resultaten i övrigt är svåra att värdera. Till en stor del beror det på vissa svagheter i författarens metodiska apparat, i hans argumentation och bevisföring. Det finns en ganska allmän tendens att glida över problemen utan att med energi och konkretion ta itu med dem. Så preciseras aldrig riktigt det litteraturklimat, ur vilket The Village uppstår; bl. a. försummar författaren den intensiva diskussionen kring Thomsons The Seasons omkring 1780. Han observerar förtjänstfullt de förromantiska dragen hos den unge Crabbe men beaktar inte Youngs roll i sammanhanget. Inte heller når språket i avhandlingen upp till en riktigt god analytisk kraft och terminologisk skärpa. Östman förefaller vara mer påverkad av anglosachsisk »criticism» än av den litteraturforskning som vanligen bedrivs i vårt land — utan att dock helt behärska de krav den förre ställer. Ambitionen att introducera Crabbe i svensk litteraturforskning förtjänar emellertid all uppskattning.

Ingemar Algulin

Ingmar Stenroth: *Götbiska förbundet*. 1. (Ak. avh. Gbg.) Gbg 1972.

Ingmar Stenroths avhandling för doktorsexamen är präglad av en omfattande ambition:

att ställa nya frågor till ett redan väl genomarbetat material. Målsättningen bör framhävas som positiv, inte minst i en vetenskap som vår där det djärva så ofta sätts på undantag till förmån för försiktiga tassanden. Tyvärr har denna ambition inte gett ett tillfredsställande resultat. Med någon men liten överdrift skulle jag vilja hävda att de svar som ges i skriften antingen är felaktiga eller för snävt formulerade. En granskning måste alltså utsätta boken för skarp sakkritik. Och den måste bli tämligen utförlig, eftersom bokens framställning till stor del bygger på detaljresonemang, vilka i sin tur kräver omständliga bemötanden. (Ändå bortser jag i det följande såväl från de alltför talrika bristerna i korrekturläsning och citatkontroll som från de ofta högst påfallande klumpigheterna i den språkliga utformningen.) Visserligen kräver avhandlingar för den nya doktorsexamen vid bedömningen en annorlunda måttstock än den gamla typen; och en sådan är ännu föga utprovad. Men också för dem måste gälla, att rimliga vetenskapliga krav ska uppfyllas och skriftens begränsade utrymme fyllas med substansiellt innehåll.

Avhandlingen består av tre huvudkapitel, vart och ett behandlande ett relativt fristående problem med relevans till Götiska förbundet (GF). I ett inledande avsnitt vill Ingmar Stenroth (IS) fixera det för honom aktuella problemläget med hjälp av en historiskt upplagd forskningsöversikt. Härunder söker han urskilja och mot varandra konfrontera en »Blanck-» och en »Böök-»-linje, vilka man skulle kunna följa framåt i forskningen. Det första långa kapitlet behandlar »götiska» motiv och tankegångar under 1800-talets första decennium — begreppet »götisk» taget i dess vida och allmänna betydelse. Motiven återfinns IS i det florerande ordensväsendet och i de tidiga »romantiska» litteratursällskapen; men också i tidens »brukspoesi», såsom sällskapsvisor, politiska och patriotiskt-krigiska propagandadikter (varunder faller också en del mer bekant poesi, Tegnér's Krigssång för lantvärnet, Wallins Dityramb 1808, Lings Gylfe). De två följande kapitlen tar upp två mer begränsade, snarast källkritiska problem: dels omständigheterna kring GF:s stiftande och de olika »stamgöternas» resp. insatser härvidlag, dels frågan vad 1809 års händelser och »1812 års politik» kan ha betytt för förbundets utformning och inriktning. För dessa båda huvudavsnitt är Anton Blancks *Geijers götiska diktning* (1918) utgångspunkt, i den meningen att förf. söker retuschera vissa fundamentala teser i detta arbete.

I.

Kapitlet om de götiska motivens förekomst i tiden — ett kapitel som omfattar föga mindre än hälften av bokens totala effektiva text (kapitelrubriken »Göthiska förbundets uppkomst» är f.ö. inadekvat) — är deskriptivt till sin uppläggning och av tämligen traditionellt snitt. Framställningen bjuder på en materialinventering av visst intresse. Speciellt värdefullt bör det vara att förf. här redovisar vad en genomgång av samtida tidningar och tidskrifter kan ge för att belysa den »götiska» tematiken; resultatet är en rad estetiskt likgiltiga men högst tidstypiska schablonrimmerier. Analysen av detta material lämnar emellertid plats för flera delvis fundamentala kritiska anmärkningar. Utrymmet tillåter blott att jag antyder några av de viktigaste.

Själv säger IS (s. 67) efter sin genomgång, att man blir »förbluffad över i hur hög grad göthiska motiv förekommer» i den sengustavianska litteraturen. Han bör vara tämligen ensam om den förvåningen. Andra skulle ha sagt att det var just vad man väntade sig, efter de forskningar som Blanck och andra presenterat. Huvudparten av det material IS använder sig av är ingalunda nytt: att de behandlade dikterna av Tegnér, Ling, Wallin etc., liksom ungdomsdikterna av Elström och Livijn, äger ett götiskt svärmeri som ett av sina idéinslag, hör ju redan till de litteraturhistoriska handbokskskaperna och är exempelvis tämligen väldokumenterat i Elsa Norbergs utmärkta översikt i *Ny ill. svensk litteraturhistorias tredje del*. Hypotesen att sådana motiv skulle uppenbara sig flitigt också i tidens löpande tillfällighetsdiktning är alltså föga djärv att formulera och har väl f.ö. också hört till de outtalade förutsättningarna för forskningen. De götiska föreställningarna är ju led i en såväl idé- som litteraturhistorisk tradition som man kan följa långt bakåt i tiden och framåt till nationalliberalismen och åren kring sekelskiftet.

IS:s synvinkel tycks mig alltså allmänt tyda på en viss valhänthet inför de litteraturhistoriska perspektiven. En sådan valhänthet kunde exemplifieras också på en rad specifika punkter. Så möter man åtskilliga högst imprecisa formuleringar, vari begreppet romantik förekommer. En dikt från 1810 (tr. 1815) sägs »förebåda» romantikens götiska diktning (s. 63); i ett sammanhang sägs att man i en viss för- ening finner »de blivande götherna sida vid sida med dem som kom att bli den romantiska rörelsens förgrundsfigurer» (s. 68); för att lösa ett i sammanhanget betydelsefullt litteraturhistoriskt problem — nämligen frågan om det

var »nyromantikerna» (läs: fosforisterna) eller göterna som har prioritet visavi det nordiska stoffet — gör IS (s. 35) ett arbete från 1914 av amerikanen A. B. Benson till huvudauktori- tet. Med sådana utgångspunkter förstår man kanske lättare, att förf. kommit fram till att Atterboms intresse för det nordiska är »av övergående natur» (ib.).

Givande för en kritiker är också att närmare granska IS:s försök att komma till rätta med sina dikttexter. Här får några få exempel räcka på de inte sällan besynnerliga läsningar han gör. En dikt av Ling, vars första strof citeras s. 62, erinrar honom om Geijers strax där- efter författade Odalbonden — medan läsaren lika osökt, och mer adekvat, associerar till dik- ten Manhem. (I förbigående må anmärkas att IS:s textåtergivning här, som på åtskilliga andra ställen, blott ungefärligt motsvarar origi- nalet.) Inför ett citat ur en Tegnérdikt får läsaren reda på att det rymmer en »ordlek i barockens» anda (s. 57); en postklassicistisk schablon i samma dikt (»årans branter») tas samtidigt som seriöst argument i diskussionen huruvida Tegnér är beroende av Fichte för sin syn på åran. Några verser i Wallins *Dietyramb* ger förf. anledning att polemisera mot ett (så vitt jag förstår helt rimligt) tolkningsförslag av Liedgren & Malmström i SFSV-kommentaren. Polemiken blir tämligen verkningslös, då IS å ena sidan inte förmått göra klart för sig vad kommentatorerna egentligen menat (blott i första formuleringen vill de se en hänsyftning på Ludvig XVI, den följande anser de syfta på Ryssland!), å andra sidan själv presenterar en uppenbar felläsning och talar om »den hjälp Sverige gav Finland i kriget 1788-90» (s. 47), utan att tänka på att Finland då var en del av Sverige och det följaktligen var föga på sin plats att tala om *hjälp*. I en annan Wallindikt lyckas förf. tolka ordet »hugnad [...] vor- den» precis rakt upp och ner: det är här *jorden* som »hugnats» av sin fosterson Karl August, ingalunda den döde tronföljaren som vilar i sin grav, »hugnad av den yverborna jorden» (s. 64)!

Ur metodisk synpunkt torde framställningen ha vunnit åtskilligt på, om förf. sett till att tydligt ställa frågan om *graden av representativitet* hos det givna materialet. Hur pass vanligt förekommande var den götiska motivkretsen, de götiska formerna, i relation till det samlade materialet i tiden? Jag efterlyser inte kvantifierade data i statistiskt bearbetade tabeller, där- emot en medvetenhet om problemet.

En sådan medvetenhet förutsätter emellertid, tycks det mig, en insikt i att ett material av denna art och omfattning måste underkastas en

analys som är strukturerad på ett långt mer stringent-sakligt plan än vad fallet är här, och med sikte på att tydliggöra motiven, de poetiska formerna, etc., i sitt estetiska sammanhang. Vad IS har lämnat är snarast ytterkonturerna till en mekanisk materialsammansättning. Men den väsentliga vetenskapliga behandlingen kommer *efteråt*. Ville man skissera några synpunkter på hur det kunde göras, ligger det först nära till hands att efterlysa en uppdelning av materialet i olika grupper, kvalitativt och genremässigt avskilda. En sådan tämligen väldefinierad grupp utgörs sålunda av den götiska retoriken i riksdagsinlägg, pamfletter och broschyrer. Också de poetiska uttrycken låter sig spaltas upp på ett naturligt vis. Som bottenflöde finns de talrika exemplen på stående formler med götiskt innehåll (typ götisk ära, de göters bygder, Götens land, i götisk och urgammal tro), schablonelement i tidens poetiska språk med naturliga rötter i 1700-talets »nordiska renässans», hos Oxenstjerna, G. J. Adlerbeth, Thorild, Clewberg-Edelcrantz, etc. I själva verket exemplifierar mestparten av IS:s fynd ur brukspoesin, som man kunde vänta, just denna typ. Här inskränker sig alltså det götiska till sådana stående formler, vilket f. ö. också gäller om en dikt som Wallins Dityramb. En annan grupp är parodierna på den götiska motivkretsen, hos IS belagda med några anonyma sällskapsvisor ur Åhlströms samlingar, där stoffet behandlas ungefär som bibelberättelserna hos Bellman.

Den sista och viktigaste gruppen representeras av den götiska poesi som utnyttjar motivkretsen i full skala och med estetisk medvetenhet. Här skulle analysen ha kunnat finna åtskilligt att belysa närmare. Lings »förrömantiska», ossianskt-sentimentala sätt att närma sig stoffet är artskiilt från t. ex. Geijers antikvariskt-rekonstruktiva intresse. Fosforisterna är inrikade på att i de nordiska myterna finna exoteriskt uppenbarade »objektiva korrelat» för sin egen esoteriska, schellingianska spekulaton. Tegnér arbetar med att synkretistiskt förena götiskt och antik; något liknande finner man hos Hammarssköld och Elgström, som bägge t. o. m. experimenterar med en nyklassisk-klopstocksk odeform. (Att som IS, apropå Tegnér s. 57, helt allmänt antyda att nordiskt och antik stoff »på ett egendomligt sätt» bryts mot varannat, är liktydigt med att avfärda en högst central litteraturhistorisk problematik med hjälp av en intetsägande fras.) Överhuvud skulle det säkerligen vara givande — i anknytning till Jöran Mjöbergers redovisningar i *Drömmen om sagatiden* — att noggrant inventera det götiska stoffets olika funktioner i denna

poesi. På så sätt borde man bl. a. erhålla högst intressanta ledrådar för att belysa den litteraturhistoriska utvecklingen, dvs. se hur perioden kring 1810 på en gång är förbunden med och kontrasterar mot gustavianernas och sen-gustavianernas språk.

Den fundamentala orsaken till att IS:s stoff och motivinventering har blivit så relativt lite givande, tror jag är att söka i att han vill frikoppla det estetiska perspektivet. (Bakom tycks ligga någon slags naiv »vetenskaplig» ambition. Jfr formuleringen s. 18, där det heter att hans undersökning »i allt väsentligt bortser från att lägga litterärt-estetiska värderingar på epokens litteratur».) Men poetiska texter föreligger ju primärt just på den estetiska nivån; det är ett socio-historiskt faktum som inte kan bortskaffas. De följer bestämda, estetiskt organiserade signaler, antingen det gäller genrekrav, olika retoriska och stilistiska traditioner eller samhälleligt givna, gruppsspecifika smaknormer. Poetiska texter måste *tolkas*.

2.

Som bakgrund för framställningen, och framför allt för de två slutkapitlen, står en inledande problemfixering, med utgångspunkt i diskussionen mellan Blanck och Böök under 10-talet. Jag vill inte förneka att förf. härunder lyckas visa att det finns spår av denna motsättning ännu i modern forskning. Hessler framhäver sålunda i sin Geijerbok, på ett om Böök erinrande sätt, de inslag i GF:s program som vetter åt det nationellt historiska och etiska, medan han vill reducera de »liberala» inslagen; i linje med Blanck poängterar däremot Elsa Norberg i NISL de civistisk-»liberala» dragen däri.

I *huvudsak* torde man emellertid kunna påstå att motsättningen Blanck-Böök är historiskt övervunnen och idag mest bara av lärdomshistoriskt intresse. Ur vårt perspektiv är det lätt att se, i vilken utsträckning de båda var bestämda av ideologiska faktorer och hur de projicerade sina subjektiva värderingar på sitt material. I Blancks fall var det fråga om en »positivistisk» vetenskapsmodell — närmare bestämt en franskinspirerad komparatism, med en liberal, anglosaxiskt orienterad högborgerighet som ideologisk klassbakgrund. Bööks antipositivism var av irrationalistiskt kynne och hade starka undertoner av tyskaktivistisk nationalism. (Att som IS tala om »de båda komparativa idéhistorikerna Blanck och Böök», s. 11, förefaller alltså föga adekvat.) Vad gäller den här aktuella vetenskapliga frågan, betyder deras olika utgångspunkter, schematiskt sett, att den förre ensidigt tenderar att fixera den idéhisto-

risk-litterära evolutionen, medan den senare lika ensidigt fäster sig vid det kvalitativt nya, språnget i utvecklingen, och ger detta en idealistisk-irrationalistisk förklaring. Men för ingendera är GF något egentligt forskningsobjekt. I Blancks framställning är förbundet bara en fond. Bööks stora Tegnérmonografi från 1917 sysslar egentligen inte alls med GF. Några »teorier om hur förbundet bildades» (s. 15) har han inte. Han fixerar geniet utifrån sin teoretiskt motiverade intuitionism och fäster sig föga vid kringliggande empiriska fakta; som utgångspunkt för en vetenskaplig konfrontation i frågan duger han alltså dåligt. Mycket riktigt blir IS tvungen att på en gång låsa sig vid en föräldrad debatt, som föga kan klargöra hans egna frågeställningar, och pressa de bägge forskarnas argument långt över hövan för att få sin egen ståndpunkt profilerad.

Motsättningen Blanck-Böök bestämmer alltså i mycket uppläggnings av de två kapitel som sysslar med tillkomsten av GF:s stadga (»stiftelseurkunden»), resp. GF:s förhållande till samtidspolitiken. Metodiskt vill IS här företräda den stränga källkritiska skolan. Och naturligtvis skulle ingen vilja förneka värdet av källkritik. Den är nödvändig redan som tekniskt hjälpmedel vid allt studium av skriftliga lämningar. Och grundläggande för ett historiskt betraktelsesätt är insikten att man måste skilja mellan källor och bakomliggande historisk verklighet; insikten att historiska källor speglar verkligheten i en viss given situation, ur ett visst givet perspektiv, men själva inte *är* denna verklighet. Men det finns förvisso också en »epigon-källkritik», som hyllar principen 'vi kan bara uttala oss om källor, finns det inga så måste vi tåga'. Fastän en sådan inte sällan uppträder med högljudda anspråk på aldeles extra vetenskaplighet, låter den sig vetenskaps-teoretiskt sett avfärdas som en avart av yt-empirismen; dessutom nöjer den sig ofta med att ur helhetsstrukturen isolera och mekaniskt bearbeta en rad triviala och ointressanta detaljobservationer så exakt som möjligt. Det problematiska med IS:s källkritiska försök tycks mig vara att de inte sällan kommer i riskabel närhet av en sådan typ av forskning, med det förbehållet att hans grad av exakthet inte är särskilt påfallande.

Låt mig belysa det sagda utifrån den utförliga framställning IS ägnar vad han själv kallar »ett litteraturvetenskapligt mikroproblem» (s. 112): relationen mellan stiftelseurkund och stadgeförlag, samt »stamgöternas» resp. andelar i utformningen därav. Sammanhanget ter sig så här. Kring skiftet januari-

februari 1811 lämnar de tolv stamgöterna en rad förslag till stadga för GF. En kommitté behandlar de inkomna förslagen och utarbetar på deras grundval den »stiftelseurkund» som stadfästes den 16 februari och som består dels av en allmän inledning om förbundets syfte, etc., dels av en rad paragrafer. Förslagen och stiftelseurkunden är vårt viktigaste material för att klargöra frågorna kring förbundets uppkomst och tidigaste inriktning. I sin minnes-teckning av GF i *Idunas* avslutningsnummer 1845 framhäver E. G. Geijer den roll Jacob Adlerbeth spelat vid bildandet. Sålunda skulle han ensam ha stått för stiftelseurkunden. Det är först Blanck som uppmärksammar stadgeförlagen. Med deras hjälp kan han visa att Adlerbeth alls inte var ensam drivande utan hämtade formuleringar ur flera förslag; dessa förslag ger honom också viktiga ledtrådar för att belysa GF:s idébakgrund. Hur förslagen i detalj förhåller sig till den definitiva stadgan ägnar Blanck emellertid bara förstrött intresse, hans uppmärksamhet upptogs av de större sammanhangen. När Sven Cederblad vid 1950-talets mitt tog upp frågan i en studie i *Samlingen*, kunde han därför påvisa att materialet hade åtskilligt nytt att säga på denna punkt. Bl. a. visade han att Adlerbeths förslag i formuleringar etc. låg mycket nära ett förslag som Erik Gustaf Geijers bror Carl Fredrik stod för och att stiftelseurkunden i själva verket hämtat åtskilligt från just dessa två. Dock menade han fortfarande att Adlerbeth varit den drivande i arbetet; synpunkten var honom alltför självklar för att kräva någon egentlig argumentering.

IS vill visa att bilden av Adlerbeth som primus motor vid stadgeutarbetandet inte står sig för en källkritisk prövning. Istället föreslår han Carl Fredrik Geijers insats som den avgörande. Bevisföringen är mycket utförlig (bl. a. ges långa textcitat) och utpitar bortåt en tredjedel av avhandlingens effektiva text. Resultatet anges visserligen som hypotetiskt, dock talas om »slutsatsen» (s. 113). Hans resonemang förefaller mig emellertid ohållbart.

Ett exempel på arten av IS:s källkritik är hans sätt att använda en framställning som stamgöten Heijkensköld i sitt stadgeförlag gör av förbundets framväxt. IS noterar att H. häri inte särskilt utpekar Adlerbeth som dominerande gestalt. Och detta blir för honom ett viktigt indicium mot den etablerade uppfattningen. Men nu är det ju inte *historia* H. skriver. Han har ingen anledning att utpeka den ene eller andre av sina kamrater som drivande i arbetet eller väga deras insatser mot varandra. Snarare skulle väl något sådant ha varit högst malplacerat i sammanhanget. Det naturliga för

honom har varit just vad han gjorde, dvs. att behandla brödrakretsen som ett kollektiv, ett organiskt »vi».

Ett annat exempel är IS:s resonemang kring attributionen av de olika stadgeförlagen. Av de ursprungligen tolv stamgöterna hade en lämnat Sverige när stiftelseurkunden underskrevs; signaturerna är alltså elva. Dock hade den tolfte lämnat ett förslag. En annan (Gustaf Myhrman) hade lämnat in ett skämtförslag, som returnerades med en skarp åthutning och som tycks ha förkommit; något nytt förslag torde han inte ha hunnit få färdigt. Nu finns det emellertid tolv förslag bevarade. Det betyder alltså att uppgiften i stiftelseurkundens inledning inte kan vara riktig, då det heter att en kommitté tillsatts för »granskningen af de förslag som hvar och en af Oss serskildt uppgifvit». Nu har emellertid Adlerbeth katalogiserat GF:s arkivmaterial och därvid också antecknat, vilka av bröderna som författat resp. förslag. En av stamgöterna är inte representerad i listan, Erik Gustaf Geijer; vidare är ett förslag, nr 12, attribuerat till »en Okänd», och Heijkensköld står för två förslag (nr 7 och 11). Det enklaste hade utan tvivel varit att ta Adlerbeths uppgifter som utgångspunkt och fråga sig om dessa ger en rimlig bild av händelseförloppet. Hypotetiskt kunde man sedan pröva i första hand E. G. Geijer (ev. också Myhrman) som upphovsman till nr 12 — och kanske låta frågan falla, om positivt resultat uteblir.

Men IS går en annan väg. Han fäster sig vid den nämnda uppgiften i stiftelseurkunden, att samtliga förbundsbröder skulle ha lämnat förslag till stadga. Som jag redan påpekat, går den ekvationen över huvud inte ihop, varför förf. redan här tvingas in på ett villospår. Det låter sig heller inte sägas att, som han skriver (s. 87), det skulle framgå ur inledningen till stiftelseurkunden att »samtliga tolv förbundsbröder» lämnat förslag — undertecknarna var bara elva! Nästa steg för IS blir så att söka diskvalificera Adlerbeths uppgift att Heijkensköld skulle stå också för nr 11 (fastän handstilen otvivelaktigt är hans). IS föreslår att H. bara har renskrivit manuskriptet för en annan, förslagsvis Erik Gustaf Geijer. Som stöd anför han några lösa komparativa funderingar. (I förslaget talas sålunda om »inbillningen», och värdet av moraliska exempel i idealbildningen poängteras. Detta skulle, menar IS, föra tankarna till Geijers skrift om inbillningskraften och styrka hypotesen. Nu är emellertid tanken på moraliska föredömens betydelse en vida spridd upplysningssidé med lång förhistoria. Och »inbillning» är ju ett typiskt 1700-talsord, alls inte detsamma som det idealistiskt konno-

terade »inbillningskraft!» F.ö. skulle — om det hade varit fråga om karakteristiska Geijer-tankar — inget hindra t. ex. Heijkensköld att, som nära vän till Geijer från ungdomsåren, ha uppsnappat tankarna just från honom!) Ett jämförande ordstudium skulle snarare ge stöd åt Adlerbeths attribution. Det visar sig nämligen att det tämligen pregnanta begreppet »symbol» förekommer med samma betydelseladdning såväl i förslag nr 7 som nr 11, men däremot inte i något annat förslag; och därifrån har ordet kommit in i stiftelseurkunden. Men framför allt finns det goda omedelbara skäl till att författaren av nr 7, Heijkensköld, ca tio dagar senare återkommit med ett nytt förslag (nr 11, inlämnat den 7 februari). Det förra innehåller nämligen enbart en principförklaring av generell art, det senare är ett detaljerat, i paragrafform uppställt stadgeförslag för förbundets organisation.

Så vitt jag kan se, finns inga allvarliga skäl för en forskare att låta bli att acceptera Adlerbeths attributioner.

Kritiseras bör också IS:s tes om Carl Fredrik Geijers betydelse för tillkomsten av stiftelseurkunden.

Hans bevisföring låter sig reduceras till två indicier. Det första har jag redan avvisat såsom i sammanhanget obehörigt — det går inte att dra växlar på den framställning av förbundets framväxt som Heijkensköld den 27 januari lämnar i förslaget nr 7 och där kollektivet men inte speciellt Adlerbeth framhävs. Det andra indiciet är några formuleringar i tre andra stadgeförlag (Lewins, Uggas och Nordenfeldts). Häre hänvisas explicit till »Thorgny» (dvs. C. F. Geijer; som bekant kallade förbundsbröderna varandra för olika fornnordiska namn), när det blir tal om hur idéerna om förbundets organisation och målsättning utformades, medan Adlerbeth (= Rolf) alls inte är framhävd. De tvås förslag ligger varandra ytterst nära. Eftersom de tre nämnda förbundsbröderna blott framhäver den föresnade namn, betyder det, menar IS, att Thorgny bör stå för den primära och originella insatsen. IS skriver s. 111: »Undersökningen visar att C. F. Geijer, vid tiden för förbundets bildande, bland tre av de övriga förslagsställarna — de enda som nämner något om saken — betraktades som en förebild vid författandet av förbundets stadgar.»

Nu är formuleringen »vid tiden för förbundets bildande» alldeles för oprecis. Förbundet konstituterades den 16 februari 1811; men här är det fråga om nästan tre veckor dessförinnan, nämligen den 26 och 27 januari. Det förra är datum för det första sammanträdet ägnat

uppläsning av inkomna stadgeförlag: då föredrar C. F. Geijer och Adlerbeth sina förslag, och därjämte Lewin och Ugglå (ordningen mellan de fyra är obekant); dagen därpå är det bl. a. Nordenfeldts tur. I Nordenfeldts förslag hänvisas på ett ställe till att han hörde »Broderen Thorgny och en annan okänd Broder» tolka vad han själv skulle ha velat kunna uttrycka (hela passussen är citerad s. 111). Vem är då denne »okände broder»? Adlerbeth, svarar förf. helt riktigt. Men varför detta epitet? Frågan ställer IS över huvud inte, trots att den rimligen måste vara av vikt i sammanhanget. Orsaken torde ha varit att IS redan dessförinnan (s. 87) slagit fast att »tio av förslagen [dvs. samtliga med undantag av nr 11 och 12] egenhändigt påtecknats med de götiska namn respektive förbundsbroder antagit».

Det besynnerliga med detta påstående är att det är fel — och att en enkel kontroll av det här relevanta handskriftsmaterialet demonstrerar detta! Av de nämnda tio förslagen är tre anonyma, däribland Adlerbeths och Heijkensköldens nr 7; i två fall nämns därjämte författarens götiska namn blott inne i den löpande texten. (Parentetiskt kan nämnas här, att förslaget nr 11, som jag vill se attribuerat till Heijkensköld, är undertecknat *Baldur*. IS finner häri ett argument för att H. inte gärna kan vara författaren, eftersom denne, som det heter s. 89, vid den aktuella tidpunkten »redan tagit namnet 'Orvar Odd' inom förbundet». Påståendet är emellertid helt löst utslungat: vi vet inget om när bröderna tog sina götiska namn, inte särskilt mycket om vilka namnen var innan förbundet konstituerades, inte ens om alla från början hade sådana namn. Ingenting hindrar alltså att Heijkensköld den 27.1, då han lämnar in sitt första förslag anonymt, ännu saknade förbundsnamn; vidare att han kallade sig *Baldur* den 7.2 och att han först därefter tog sig det namn, *Orvar Odd*, som blev hans definitiva. Överhuvud måste man hålla i minnet att tiden för förbundets konstituering bör ha varit en högst flytande period, utan fasta regler och former.)

Det är alltså föga egendomligt att Nordenfeldt å ena sidan hänvisar till Thorgny (= C. F. Geijer) med namns nämnande, å andra sidan omtalar Adlerbeth som en »okänd broder». Den förras förslag var signerat, den senares anonymt. De formuleringar i förslagen som IS fäster sådan vikt vid kan alltså inte gärna tilläggas något bevisvärde för attributionsfrågan, och lika lite ge några utslag om vem som står för den originella insatsen. Tesen om C. F. Geijers roll saknar sålunda varje stöd i källorna. IS har underlåtit att företa en

elementär käll- och textkritisk granskning av de förslag som han använder som underlag för sina resonemang; bristen kompenserar han med chansartade påståenden. Skulle man komma utöver Blancks och Cederblads resultat vid jämförelsen mellan förslagen inbördes och mellan förslagen och stiftelseurkunden, vore det metodiskt fruktbara inte att som IS mekaniskt lägga texterna sida vid sida av varandra, utan i stället att pröva en i detalj genomförd *kvantitativ* jämförelse, så att likheternas, resp. olikheternas »specifika vikt» kunde vägas. Det visar sig då att Adlerbeths förslag utnyttjats såväl i urkundens inledning som i paragrafutformningen, medan C. F. Geijers i stort sett bara kommit till användning för paragraferna. Men därjämte ser man tydligt att det finns en snarlik formulering hos Adlerbeth, snart sagt varje gång som Thorgnys förslag utnyttjats; *men förhållandet är inte det omvända*.

3.

Det egentligt värdefulla i föreliggande avhandling tycks mig vara vissa resultat i slutkapitlet. Här lyckas förf. verkligen retuscherå några fastställanden av Blanck om förhållandet mellan GF och den samtida politiken. Blanck utgick från sin tids historiska vetande och sin egen liberala ideologi. Den moderna debatten kring 1809 års regeringsform och 1812 års politik (t. ex. Jörgen Weibull, Rolf Karlbom) har förnyat bilden av händelseförloppen och sammanhangen. Därmed måste också vissa grundfakta med relevans till GF justeras.

IS kan visa att de likheter i politisk uppfattning som har konstaterats mellan 1809 års män och stamgöterna, ingalunda kan tolkas med den okomplicerade självsäkerhet som Blanck ådagalade i sin framställning. (Sålunda hävdade Blanck t. ex. att Järtas memorial och GF:s stiftelseurkund kunde betraktas som historiska ekvivalenter.) Likheterna bör förklaras på ett långt mer generellt plan. Inte heller kan man som Blanck utan vidare använda den notoriskt mångtydiga termen »liberalism» för att karakterisera den bakomliggande ideologin. Också förhållandet mellan göterna och Carl Johans utrikespolitiska manövrar måste fixeras på nytt. Omsvängningen från fransk till rysk orientering är alltså alls inte en abrupt händelse utan en längre och framför allt långt mer sekretessbelagd process, än vad Blanck föreställde sig. Därför kunde den inte få de genomgripande och precist daterbara följder för GF:s inriktning som Blanck ville postulera. I dessa retuscheringar rör sig IS på fast mark och når bestående resultat.

4.

Likväl skulle jag vilja avsluta denna granskning med några mer allmänna kritiska funderingar. Att »retuschera Blanck» måste vara en viktig uppgift idag. Men man ska inte inbilla sig att man därmed har skjutit hans arbete i sank. Det är nämligen alls inte omöjligt att Blancks *helhetsgrepp* fortfarande kan vara fruktbart att anknyta till. Själv tror jag att det förhåller sig så. Och jag kan inte se annat än att det innebär en avsevärd och negativ *perspektivförträngning*, om man som IS överger det till förmån för atomistiska detaljfixeringar.

Blancks stora intresse var ju förbindelsen dikt-samhälle. För honom hade dikten inte minst sina rötter i samhällelig ideologi och politisk dagsverklighet. Visserligen klädde han sitt program i en, idag naturligtvis lättkritiserbar, »positivistisk» dräkt. Men det grundläggande i programmet bör fortfarande stå som en högst produktiv ansats. I det relevanta fallet skulle det alltså gälla att fördjupa analysen av GF:s program för en götisk-nationell renässans genom att studera dess funktion i samtidens politiska liv och dess förhållande till de olika ideologiska aspirationerna i tiden. För att på så sätt fixera dess plats i den samhälleliga dynamiken borde man anknyta till huvudtesen hos Blanck (fruktbar även efter de nödvändiga korrigeringarna): nämligen att den svenska in- och utrikespolitiska situationen tvingade göterna bort från ett konkret politiskt handlingsprogram och i stället snart nog hänvisade dem till det abstrakt antikvariska och moralistiska, avskurna som de var från varje organiserad, klass- och gruppsspecifik grundval.

Utifrån en sådan analys skulle man troligen kunna hyfsa debatten kring de otvivelaktigt existerande inslagen i stadgeförslag och stiftelseurkund av en »civistisk» ideologi med 1700-talsrötter — men samtidigt visa, hur dessa inslag hela tiden tenderar mot schablonretoriken och så att säga rör sig från det militanta Juntan-arvet fram mot den senare nationalkonservatismen. Vid GF:s bildande är »götiskheten» fortfarande en möjlig drapering för en »republikansk» dygdesvärmande medborglighet. Liksom spartanen och romaren kunde den gamle göten bli föredöme för medborgelig handling! En linje i Thorilds revolutionarism har sin plats här, liksom de »jakobinska» inslagen i Tegnér's Lantvärnssång; Livijn och Hammarsköld kan i sin ungdom offra åt denna retorik, liksom flera av de agerande år 1809; och Heijkensköld's insats för tryckfrihetens sak på riksdagen 1812 är en sen utlöpare härav. En försenad företrädare för samma idékonstellation kan den unge Janne Hazelius sägas vara

med sitt götiskt-republikanska patos under 1810-talets andra hälft. Mot bakgrund av ett sådant brett bakgrundsmaterial skulle, tror jag, GF:s specifika, i mycket konformistiska och uttunnade götiska ideologi kunna bestämmas på en gång med större precision och med blick för den sociala kontextens spänningsfyllda dynamik.

Kurt Aspelin

Tore Wretö, *Runebergs midsommaridyller*. I-IV.

De två runebergdikter Tore Wretö behandlar, Hanna och förstudien till denna, Midsommarfesten, kommenteras i tre kortare skrifter samt en sammanfattning på tyska. Det rör sig om en sammanläggningsavhandling (Uppsala) för fil. doktorsexamen. Till vardera dikten har Wretö utarbetat en kommentar avsedd för Vitterhets-samfundets utgåva av Runebergs samlade skrifter. Dessutom har han lagt fram en stilhistorisk analys av Hanna, redan 1970 publicerad i Svenska litteratursällskapets i Finland Historiska och litteraturhistoriska studier.

Skulle jag ta fasta på en opponents främsta uppgift — den att vara kritisk — skulle jag väl i första hand vända mig mot några av resonemangen just i denna tidigare stilhistoriska analys. Det vore emellertid fel att inte redan på detta inledande stadium understryka, att Wretö i sina arbeten uppvisar en gynnsam utveckling och att de senare delarna förefaller mer genomarbetade.

De två kommentarerna består enligt praxis av översikter beträffande utgivning, upplagor, översättningar, handskrifter, varianter. Förteckningen av alla dessa data har Wretö skött med föredömlig noggrannhet — ja, han försvarar sig i förordet till sammanfattningen mot att en del kunde synas pedantiskt. Detta är onekligen också fallet, men måste sannolikt vara så i ett arbete som detta. Det är så vitt jag förstår omöjligt att dra någon klar gräns mellan det väsentliga och det umbärliga och detta medför att åtskilligt förtecknas som för det stora flertalet trots allt förblir adiafora. Att Wretö t. ex. noterar att Runeberg avlade sin magisterexamen den 13 juni (1827) och inte, som anges i Fredrika Runebergs anteckningar, den 15 bör väl alltså ses som prov på noggrannhet och akribi snarare än missriktad knappologi.

Vidare består kommentarerna av översikter över vissa problem som de behandlade dikterna aktualiserar. Förutom en mycket fin översikt över tidigare forskning uppställer Wretö här också egna hypoteser, företrädesvis